

АКАДЕМИК
ДРАГОЉУБ ДРАГАН НЕДЕЉКОВИЋ
О СРПСТВУ И СРБИМА

НАШ ПОРАЗ ЈЕ И ПОРАЗ НАШЕ ПАМЕТИ

КУЛТУРА

И Стефан Немања је подигао оне дивне, а порушене Ђурђеове ступове изнад Новог Пазара да прослави своју победу. Са врха брда Ступови као да вичу да смо победили. Кога је Стефан Немања победио? Брата Тихомира. Његови синови, Вукан и Стефан, опет ратују. Лаза Костић је то дефинисао оним језивим знаменитим стихом: *Најцрњи враг је Србин себи сам.* То нас прати, од Стефана Немање до данашњих дана. На фасади зграде из 14. века Општине у Базелу пише: *Где јединство влада, ту станује Бог.* То је начело које треба усвојити. Код нас је мржња међу неистомишљеницима много јача од наше заједничке љубави према отаџбини. Зна се шта је старије.

Мудрост коју баштине образовање, године и искуство, свакако је једна од одлика академика Европске академија наука, књижевности и уметности са седиштем у Паризу Драгољуба Драгана Недељковића, једног од наших водећих слависта и најугледнијих европских компаратиста у другој половини 20. века. Међу многобројним радовима, студијама и књигама које је написао постоји и занимљив наслов *Рећи Србима у сумном времену*. А шта то, окосница је разговора који следи, а почиње прелиставањем преломних тренутака, који су одредили његов живот.

– Породица војвођанска, средина у којој сам растао, епоха... Велика сурова епоха. Све је то одредило мој живот. Одрастао сам у Руми, у средишту Срема, где сам завршио основну школу и матурирао. Одатле су моји, и отац и мати. Та Рума, која има три српске цркве и једну католичку, дала ми је патријархално васпитање. Литургију знам као свештеник, таква је била читава моја генерација. Ми смо знали ту пјесан. Знали смо ко смо и шта смо. Данас то људи не знају. Провалија између моје генерације и нових поколења је огромна. Данашње генерације су једноставно слуђене, школом, свемоћним мас-медијима који зачас промене људе. Шта ће вам јачи пример од Црне Горе, најсрпскије српске земље која је отишла. Није било већих Срба од Црногораца. Ја не бих знао да дефинишем своју националну свест без владике Рада, без *Горскога вијенца*, без Марка Миљанова, светог Петра Цетињског, краља Николе... Химна им се завршавала стихом: *Онамо покој добићу души кад Србин више не буде роб...* Смешно је доказивати до које мере су они Срби, чак им је и ношња у знаку српске тробојке, њихове невесте су носиле црну мараму у знак жалости за изгинулим косовским јунацима. Свега су се тога одрекли заборављајући да пропадају, не само мали, већ и сви заборавни народи. Нажалост, и ми смо на том путу. Код нас хара бела куга, све нас је мање и мање. Ми смо на силазној линији. Ово је самртни час, уколико се не тргнемо, уз заборав, коме смо склони, нас неће бити за сто година. То је та мисао која ме мучи.

Докторирали сте у Француској, где сте и живели двадесетак година. Отворили сте или иницирали катедре за славистику у Стразбуру, Бордоу, на Сорбони, у Нансију... Судаћи по Вашим анализама горућих питања за српски народ, чини се да се са дистанце, у Вашем случају, просторне, боље види него када се човек налази унутар процеса?

– То је тачно. Нека следећа књига мојих мемоара требало је да се зове *Светлост са стране*. После саобраћајног удеса који ме је задесио написао сам *Из дубине светлост*, а *Светлост са стране* сам само започео, бојим се да је нећу завршити. Тај поглед издалека на наш народ, културу, веома је драгоцен. То је поглед са стране, критички. Иако сам живео напољу, никада нисам прекидао везу са Београдом. Радио сам упоредо, и тамо и овде. Никада нисам помислио да останем у Француској, којој много дугујем. Свака туђа земља туга је, ако не голема, а оно бар мала.

Љубав према завичају, коју сам наследио од својих родитеља, пре-нео сам и на своју децу. Ниједно од моје деце, за разлику од деце наших дипломата и пословних људи, морално-политички подобних, није остало напољу, иако имају и француско држављанство, које је стечено када сам добио професуру. Долазио сам у Србију да се окрепим, да из света донесем вредности за које сам веровао да она треба да их прихвати, али и да из Србије понесем то чиме ми можемо да се представимо свету.

Како из ове београдске перспективе видите нашу садашњост. Шта се све то са нама догодило на прагу трећег миленијума, после краја 20. века, када је и почела да се одмотава наша национална трагедија?

– Да, то је права реч – национална трагедија. Не знам како ћемо се спасти. Ових сам дана одржао беседу у манастиру Манастија отварајући Дане српског духовног преображења, све време понављајући: преобразити се... А обраћао сам се и свештенству, у монаштво, и академицима, професорима, политичарима, народу који је тамо био окупиљен. Како да се преобразимо?

У шта да се преобразимо или чему да се вратимо?

– Морамо ићи на извор. Извори су веома важни. Морамо развијати слободан и критички дух, према себи, пре свега. Инсистирам на светосавском духу, јер су ту наши корени највитаљнији. А ту су везе пресечене. Ту има и Вукове кривице, он је истањено ту везу са средњим веком, тако да је између модерног времена и средњовековне епохе – провалија. То је трагедија наше културе. Подсетићу вас да су оснивачи наше средњовековне државе били оснивачи наше књижевности, људи културе, више него писмени, прави књижевници: Стефан Првовенчани, свети Сава... А оснивачи модерне Србије и Вожд и књаз Милош су неписмени. То је страшна провалија. Кад дођем у Беч ходам стопама Вуковим и Доситејевим, али се понекад упитам, Беч у то време град велике музике, Бетовена, Моцарта, јесу ли Његош и Вук икада били на неком концерту? Генијални људи, даровити, великог знања, крајње занимљиви за Европу, да ли су слушали Бетовена и Моцарта? Сумњам.

Рекли сте светосављу, а не православљу.

– Православље, које је шири појам, има једну битну димензију – теоцентризам. Њему често недостаје антропоцентризам. Православље са својом вертикалом није довољно у историји, у социјалним проблемима. Нису случајно на тлу православља тријумфовали ислам, револуције... Православље се одувек обраћало вишим вредностима, као битно теоцентрично, а недовољно се бавило садашњим тренутком. У претераној брзи да нас припреми за онај суштински живот, који долази после смрти, православље је занемаривало садашњи тренутак. На тај проблем је указао и отац Јустин Поповић, изрзвити антихуманиста. Он није антихуман, он је врло хуман, племенит и духован човек, али он сматра хуманизам за смртни грех. Разговарао сам са њим пред његову смрт, шта је основни грех Европе, оче, упитао сам га. Одговорио је: хуманизам. Не може човек бити у средишту пажње, на месту које припада искључиво Богу. Хуманизам води индивидуализму, а у изопачењу – егоизму. Као што се теоцентричка православна вертикала, веома узвишена, зачас претвара у деспотизам, диктатуру и угњетавање човека. Свако има своју деформацију. Демократија за мене није никакав идеал, ја сам увек истицао да би нам добро дошао просвећени апсолутизам, да се доведемо у ред. Само нам је тешко да пронађемо просвећеног деспота. Имали смо ужасног деспота у кнезу Милошу, кога зову велики, а ја га зovem грозни, јер је заиста језив. То не умањује његов значај ни величину, као што не умањује ни величину Ивана Грозног, једног од највећих руских царева. Наћи просвећеног деспота... Тито је хтео то да буде, али му је сметала Трећа интернационала. Ипак је био комуниста, нарочито када је реч о националном питању, и за-верен да буде против Срба, као што су бољшевици у Русији радили све што су могли против Руса. Довели су до тога да је најрускија руска земља Украјина, засебна нација... Измишљотина бољшевика. Стаљин је измишљао нације да би имао више столица у Уједињеним нацијама, Тито се поводио за њим.

Кажу да ће трећи миленијум обележити интеграције. Ми смо на путу ка Партнерству за мир, следећи ниво је НАТО. Српска прича са савезницима је врло деликатна и сложена. Сетимо се Француза с почетка и краја 20. века, енглеских бомбардовања... Како Ви гледате на то?

– Сила бога не моли. Наш положај је крајње деликатан. Зато је више него актуелна тема деспот Стефан. Он је био вазал, имао је само 12 година када је изгубљена Битка на Косову, шеснаест када је ступио на престо, али је добро васпитан. Васпитале су га две мудре жене, његова мајка кнегиња Милица, у монаштво Јевгенија, и њена рођака деспотица Јелена, у монаштво Јефимија. Само замислите тај историјски тренутак. Вазал иде на поклоњење султану Бајазиту, убици свог оца. Са собом још води своју малолетну сестру Оливеру у харем. Учествује у биткама на Ровинама, ту где гине Краљевић Марко, одликује се у бици код Никопоља, баца хришћанску војску западних витезова у Дунав и задивљује Тамерлана у великој бици код Ангоре 1402. године, где се сударају Турци са Монголима, које предводи Тамерлан, можда највећи војсковођа свих времена. Тамерлан се див српским ратницима, ослобађа их и под оружјем их враћа у Србију, даје Оливеру њеном брату Стефану, не тражи од ње и њих да приме ислам, што је тражио од свих других, једноставно задивљен Србима. Деспот Стефан Лазаревић је био вазал. И над нама је сада нека велика сила. Зато истичем деспота Стефана данашњим нашим политичарима, не могу да кажем државницима, јер ми немамо државника ни на видику. Он никада није заборављао, све служећи Бајазиту, дугорочне интересе Србије и српског народа. Знао је он за борбе на турском двору око престола после Бајазитове смрти, али је знао да нема смисла дизати се у том тренутку против Турске, јер је у питању само пролазна слабост.

Треба мудријим начином задовољити неке српске интересе. Деспот Стефан враћа у састав своје државе Косово и Метохију, Призрен, Пећ, Приштина, постају опет српски градови. Његова држава, упркос вазалском положају и силама које га притискају, није мања од државе Првовенчаног. Али шта вреде територије ако нема културе која их повезује, то је организам без крвотока. Зато је неопходна визија – садашњости и будућности. То одликује државника. Сам је деспот лепо рекао: *Колико је у моћи, ми ипак своју песму плетемо*. Корак по корак по јасној визији српској. Студа ресавска школа, Манастија, која не заостаје за немањим задужбинама. Све су то културни центри деспотове визије. Обновља се култура Србије. А за разлику од данашњих вазала, ма колико он као витез био веран својим заклетвама и служио сили, он никада ту силу не хвали. Турци су увек за њега и његову мајку, за патријарха, монахе, народ – само пошаст, само несрећа – они који чине злодела. Ми им служимо, али их не величамо и не слави-мо, знамо с ким имамо посла и само чекамо њихов крај. То је можда узор и за ово доба – како у поразу сачувати достојанство.

Постоје констатације које се често појављују у јавности као дијагнозе, а да се одавно не говори о томе шта је до тих стања – болести довело. Таква општа места су: ми немамо јасан национални програм, ми немамо елиту... Зашто немамо дефинисан национални програм, како смо у беспућима историје, која нас није штедела, погубили елиту? Зашто је тако тешко обновити је? Јер, наш пораз је и пораз наше памети – записали сте.

– Често кажем да је криза елите изазвала кризу нације. Та криза елите је присутна свуда, одоздо нагоре. Некада смо имали сеоске домаћине, сеоску елиту, узорите људе који су давали тон времену. То су модерна епоха и комунизам покосили. Криза елите се простира чак до Академије наука, која ниједну одлуку не може да донесе сложено, не кажем једногласно. Имали смо елиту у средњем веку. То није мрачни средњи век како се најчешће погрешно мисли. Гистав Коен, кога сам успео да чујем, ме је томе научио на Сорбони. Коен је говорио о великој светлости средњег века, било је ту мрака; сигурно, али погледајте, шта то ми свету данас показујемо од наше културе? Углавном средњовековне споменике, као и они на западу, катедрале. Нотр дам, Ремс, то је велика светлост коју треба озбиљно схватити. Наша елита је страдала на Косову. Песник каже: *косовски јунаци заслуга је ваша што последњи бесте*. У време модер-

Шта је то за шта се данас вреди борити?

– За љубав. Она све превасходи. За љубав међу нама, за љубав према себи, за самопоштовање које смо изгубили, за узајамно поверење. Морамо изградити систем вредности, вратити се у нормалу, неговати елиту, људе културе. А у људе културе спадају сви ствараоци. Онај први који је узорао бразду и засејао њиву – то је човек културе. Онај који је припитомио коња или пса, и он је човек културе, јер чини нешто чиме задужује потомство. Тако је и данас. Треба поштовати људе културе, свачији стваралачки чин треба наградити, поштовањем пре свега. А не оговарањем. Много смо се срозали. Морамо се спасавати. Другим речима: преобразимо се, јер су дани зли.

не српске државе мало-помало стварала се елита, школована по Европи. У ери Балканских ратова и Првог светскога рата ми имамо праву елиту. Куд ћете већа имена од Јована Цвијића, Слободана Јовановића, Јована Скерлића, Богдана и Павла Поповића, мог учитеља Александра Белића, ту је и Николај Велимировић. И шта се дешава? Они подржавају политику своје земље, они је креирају, стварају национални програм и – ужасно греше саветујући регента Александра и Николу Пашића да створе заједничку државу Јужних Словена – Југославију. Тај катастрофални промашај је замислио наше елите. Видите, и то се догађа. Свима је Србија доносила слободу, Љубљански универзитет је био универзитет краља Александра; сад увелико умиру последњи који имају те дипломе. Све је то тај несрећни српски сељак, босоноги геца на својим леђима изнео, жртвујући се за све, а не само за Србију. Уместо да уједини српске земље, јер то је био историјски тренутак, краљ и влада греше, јер слушају кобно погрешне савете сјајне елите. Стварају заједничку државу, у коју верују једино Срби, док је други доживљавају као прелазну фазу. Наша "браћа" нису била достојна те узвишене интегративне идеје, какву су у Немачкој довршили Бизмарк и његови сарадници, ујединивши кнежевине које једва да су се међусобно разумеле.

Ни елита, дакле, није увек у праву. И она промаши. Међутим, она је неопходна и треба је градити. Јован Жујовић, председник Српске краљевске академије наука, на вест о Балканском рату тражи униформу. Како је већ постарији човек, бива одбијен. Он је тешко разочаран, чак и увређен, али ипак налази начин да помогне. Сву своју имовину даје Српској војсци. Таквих академика данас нема. Потрошили смо се. Већ у другом, трећем колену наше велике породице су се изаловиле, извитопериле... Пример за то су и наше краљевске лозе. Краљ Александар Први, уз све грешке које је имао, а ко их нема, био је велики витешки краљ, његов син већ то није, а да не говоримо о потомству, које је заборавило језик. То је неопростиво, то се дешава необразованим гастарбајтерима. Сад се треба припремити и за другу фазу. Треба се, мислим на нашу дијаспору, одрчати и када се изгуби језик. Јевреји су показали да је то могуће, али они се ослањају на Стари завет, на Тору, на Талмуд, на велику мудрост својих предака. И када су изгубили језик, они нису изгубљени. За ту фазу се треба припремити. Та наша дијаспора је, како неко рече, наша фатаморгана. Они то не схватају. Једина снага која прати те наше сеобе, а сада смо распршени у 120 држава на свим континентима, јесте црква. Црква је једина духовна снага која нас спаја, а она није довољно духовна и није довољно снага. Треба јој помоћи, не вреди је критиковати. Мада и она често неће да прими помоћ лаика. Све су то наше муке.

Једна од констатација коју и Ви често користите јесте да су Срби трагичан народ. Зашто смо трагични? Шта нам је наanelо током историје тај талог трагичности? Народи не настају као срећни или несрећни, већ то постају временом.

– И Стефан Немања је подигао оне дивне, а порушене Ђурђево ступове изнад Новог Пазара да прослави своју победу. Са врха брда Ступови као да вичу да смо победили. Кога је Стефан Немања победио? Брата Тихомира. Његови синови, Вукан и Стефан, опет ратују. Лаза Костић је то дефинисао оним језивим знаменитим стихом: *Најцрњи враг је Србин себи сам*. То нас прати, од Стефана Немање до данашњих дана. На фасади зграде из 14. века Општина у Базелу пише: *Где јединство влада, ту станује Бог*. То је начело које треба усвојити. Како су Хрвати дошли до једне од најлепших држава? Држали су се гесла: *Хрват је Хрвату мио ма које идеологије био*. Код нас је мржња међу неистомишљеницима далеко јача од наше заједничке љубави према отаџбини. Зна се шта је старије.

Рекли сте да је драма Косова и Метохије можда последњи чин српске националне трагедије. Како се по Вашем мишљењу одвија тај чин?

– Као трагедија. Да ли ће бити катарзе, то је велико питање. То од нас зависи. Треба бити достојан трагедије која нас је погодила. Да ли смо достојни, питам се. Председник и премијер покушавају да нађу заједнички језик, и успевају – понекад. Косово и Метохију треба одржати, заштитити неком аутономијом наше људе и светиње тамо, чекајући нека боља времена. До којих неће доћи, уколико се не преобразимо, ако се не потрудимо. Запад има фантастичну организацију, католичка црква мисли вековима унапред. А ми то немамо. Немамо ни национални програм. Поменули сте то. А да ли знате да је најјачи онај национални програм који није написан. Који се носи у памети, у срцу једног народа.

Наше поштење је дубоко кодирано, рекли сте. Оно је садржано у химни Боже правде, какву ниједан народ нема, у стиху: Сине Марко, не говори криво, ни по бабу ни по стричевима, већ по правди Бога истинога. Шта нам оно доноси?

– Све је и плус и минус. Боже правде је химна, молитва... Обраћајући се богу правде да нас спасе, очекујемо да ће нас спасити уколико смо на путу правде. Те племенитости Срби нису свесни. А све то је наш завет. Опстаје само свестан народ који негује такве вредности. ■

Драгана МАРКОВИЋ
Снимио Горан СТАНКОВИЋ